

Teoretyczne podstawy informatyki

Wykład 9: Wzorce i automaty.

<http://hibiscus.if.uj.edu.pl/~erichter/Dydaktyka2010/TPI-2010>

Wzorce i automaty

- Problematyka wzorców stanowi bardzo rozwiniętą dziedzinę wiedzy. Nosi ona nazwę teorii automatów lub teorii języków, a jej podstawowe definicje i techniki stanowią istotną część informatyki.
- Poznamy trzy równoważne opisy wzorców:
 1. oparty na teorii grafów, polegać będzie na wykorzystaniu ścieżek w grafie szczególnego rodzaju który nazwiemy automatem.
 2. o charakterze algebraicznym, wykorzystujący notacje wyrażeń regularnych.
 3. oparty o wykorzystanie definicji rekurencyjnych, nazwany gramatyką bezkontekstową.

Wzorzec

- ❑ **Wzorzec** to zbiór obiektów o pewnej rozpoznawalnej właściwości.
- ❑ Jednym z typów wzorców jest zbiór ciągów znaków, taki jak zbiór poprawnych identyfikatorów języka C, z których każdy stanowi ciąg znakowy, składający się z liter, cyfr i znaków podkreślenia oraz rozpoczyna się od litery lub znaku podkreślenia.
- ❑ Inny przykład to zbiór tablic zer i jedynek o danym rozmiarze, które czytnik znaków może interpretować jako reprezentację tego samego symbolu. Poniżej trzy tablice które można interpretować jako literę **A**.
- ❑ Zbiór wszystkich takich tablic stanowiłby wzorzec o nazwie „**A**”.

```
0 0 0 1 0 0 0
0 0 1 1 1 0 0
0 0 1 0 1 0 0
0 1 1 0 1 1 0
0 1 1 1 1 1 0
1 1 0 0 0 1 1
1 0 0 0 0 0 1
```

```
0 0 0 0 0 0 0
0 0 1 0 0 0 0
0 0 1 1 0 0 0
0 1 0 1 0 0 0
0 1 1 1 0 0 0
1 0 0 1 1 0 0
1 0 0 0 1 0 0
```

```
0 0 0 1 0 0 0
0 0 1 0 1 0 0
0 1 1 0 1 0 0
0 1 1 1 1 1 0
1 1 0 0 0 1 1
1 0 0 0 0 0 1
0 0 0 0 0 0 0
```

Maszyny stanów i automaty

- **Programy służące do wyszukiwania wzorców** często charakteryzują się szczególną strukturą. W kodzie można identyfikować określone pozycje, w których można wyróżnić pewne charakterystyczne elementy związane z postępowaniem programu w zakresie osiągnięcia stawianego mu celu, jakim jest znalezienie wystąpienia wzorca.
- Takie pozycje określa się mianem **stanów** (ang. *states*). Ogólne zachowanie programu można postrzegać jako **przechodzenie od jednego stanu do drugiego** w miarę odczytywania danych wejściowych.

Przykład

□ Przykład:

- Prosty program w języku **C**, sprawdzający ciąg znaków w celu określenia czy zawiera on wszystkie pięć samogłosek w kolejności alfabetycznej. Rozpoczynając analizę od początku ciągu znaków, program najpierw wyszukuje znak **a**.
- Można powiedzieć że pozostaje w stanie **0** do czasu, aż znajdzie wystąpienie **a**, a wówczas przechodzi do stanu **1**. W stanie **1**, szuka wystąpienia znaku **e**, a kiedy je znajdzie, przechodzi do stanu **2**... Stan **i** można interpretować jako sytuację, w której program napotkał już po kolei **i** pierwszych samogłosek, gdzie **i=0,1, ..., 5**.
- Owe sześć stanów stanowi całość wymaganych przez program informacji podczas przeglądania ciągu wejściowego od lewej do prawej strony.

Przykład

```
#include <stdio.h>

#define TRUE 1
#define FALSE 0
typedef int BOOLEAN;
```

```
BOOLEAN testWord(char *p) {
    /* stan 0 */
    if (findChar(&p, 'a'))
        /* stan 1 */
        if (findChar(&p, 'e'))
            /* stan 2 */
            if (findChar(&p, 'i'))
                /* stan 3 */
                if (findChar(&p, 'o'))
                    /* stan 4 */
                    if (findChar(&p, 'u'))
                        /* stan 5 */
                        return TRUE;
    return FALSE; }
```

```
BOOLEAN findChar( char **pp, char c)
{
    while (**pp != c && **pp != '\0')
        (*pp)++;
    if( **pp == '\0')
        return FALSE;
    else {
        (*pp) ++;
        return TRUE;
    }
}
```

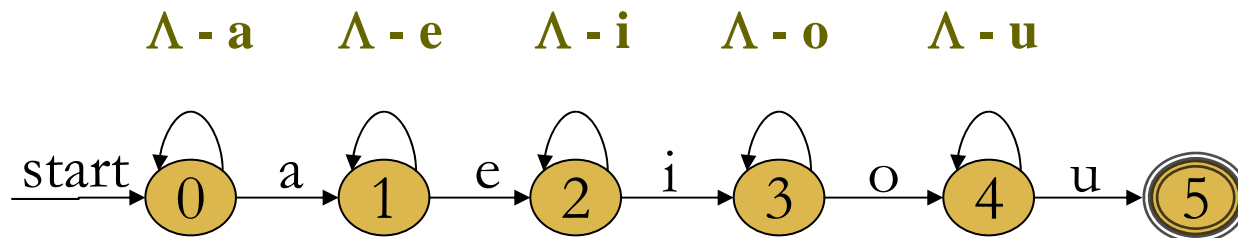
```
main()
{
    printf(“%d\n”, testWord(“abstemious”))
}
```

Grafy reprezentujące maszyny stanów

- Działanie omówionego programu można reprezentować za pomocą **grafu**, którego **wierzchołki określają stany programu**.
- I odwrotnie: program można zaprojektować przez zaprojektowanie w pierwszej kolejności grafu, a następnie mechaniczne przetłumaczenie takiego grafu na program (ręcznie lub przy pomocy istniejących narzędzi programistycznych).
- Koncepcja działania automatu jest prosta. Zakłada się że **automat pobiera listę znaków zwaną ciągiem wejściowym** (ang. input sequence).
- Jego działanie rozpoczyna się w stanie początkowym, tuż przed odczytaniem pierwszego znaku wejściowego. W zależności od tego jaki jest to znak, automat wykonuje przejście – do tego samego lub innego stanu.
- **Przejścia są zdefiniowane przez graf automatu**. Następnie automat odczytuje drugi znak i wykonuje kolejne przejście i tak dalej.

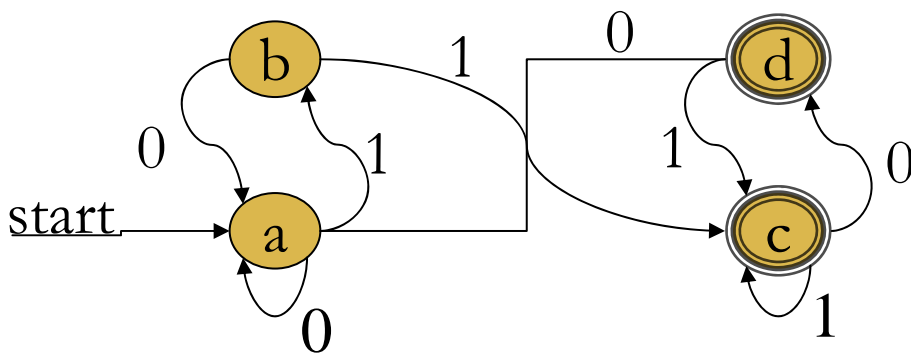
Automat rozpoznający ciągi liter

- **Stany programu są reprezentowane za pomocą grafu skierowanego**, którego krawędzie etykietuje się zbiorami znaków. Krawędzie takie nazywa się **przejściami** (ang. *transition*).
- Niektóre wierzchołki są zaznaczone jako **stany końcowe** (ang. *accepting states*). Osiągnięcie takiego stanu oznacza znalezienie poszukiwanego wzorca i jego akceptację.
- Jeden z wierzchołków jest zawsze określany jako **stan początkowy** (ang. *start state*) – stan w którym następuje rozpoczęcie procesu rozpoznawania wzorca. Wierzchołek taki oznacza się przez umieszczenie prowadzącej do niego strzałki która nie pochodzi od innego wierzchołka. Graf posiadający opisywaną postać nosi nazwę **automatu skończonego** (ang. *finite automaton*) lub po prostu automatu.

Filtr odbijający

- Automat pobiera ciąg zer i jedynek.
- Celem jego jest „wygładzenie” ciągu przez traktowanie pojedynczego symbolu **0**, który jest otoczony dwoma symbolami **1** jako „szumu” i zastąpienie go symbolem **1**.
- W podobny sposób jest traktowany symbol **1** gdy jest otoczony dwoma symbolami **0** – zastępujemy go symbolem **0**.
- Stanem początkowym jest a. Stanami końcowymi (akceptującymi) są c i d.

Wejście	Stan	Wyjście
	a	0
0	a	0
1	b	0
0	a	0
1	b	0
1	c	1
0	d	1
1	c	1

Różnica między automatami a ich programami

- ❑ **Automaty stanowią abstrakcje.** Podejmują decyzje o akceptacji lub odrzuceniu danego ciągu znaków wejściowych przez sprawdzenie, czy istnieje ścieżka od stanu początkowego do pewnego stanu końcowego, której krawędzie będą zaetykietowane wartościami ciągu.
- ❑ Działanie filtru można interpretować jako fakt że automat odrzuca podciągi: **0,01,010,0101**, natomiast akceptuje podciągi **01011, 010110, 0101101**.
- ❑ Działanie automatu rozpoznającego litery jest takie że akceptuje ciągi znaków, takich jak „abstemiou”, ale odrzuca ciąg „abstemious”, ponieważ nie da się przejść nigdzie ze stanu 5 w przypadku końcowego znaku s.

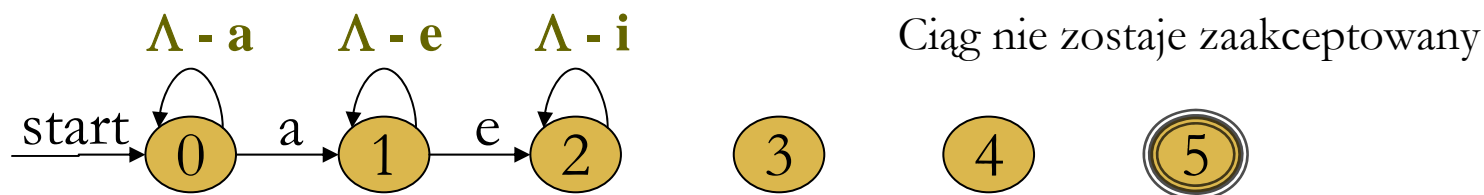
Różnica między automatami a ich programami

- ❑ **Programy tworzone dla automatów mogą podejmować decyzje o akceptacji lub odrzuceniu na różne sposoby.**
- ❑ Przykładowo program akceptujący ciągi znaków i wykorzystujący automat ze slajdu 6. powinien zaakceptować zarówno słowo „abstemious” jak i „abstemiou”.
- ❑ W momencie przetworzenia litery **u** program wypisywałby całe słowo bez dalszego badania go.
- ❑ Program wykorzystujący automat ze slajdu 8. powinien interpretować każdy stan akceptacji jako akcję polegającą na wypisaniu znaku **1**, zaś każdy stan odrzucenia jako akcję polegającą na wypisaniu znaku **0**.

Automaty deterministyczne i niedeterministyczne

- Jedną z podstawowych operacji wykonywanych za pomocą automatu jest pobranie ciągu symboli a_1, a_2, \dots, a_k i przejście od stanu początkowego ścieżką, której krawędzie posiadają etykiety zawierające te symbole po kolei.
- Tzn. dla $i = 1, 2, \dots, k$ symbol a_i należy do zbioru S_i , który etykietuje i -tą krawędź ścieżki.
- Konstruowanie takiej ścieżki oraz sekwencji jej kolejnych stanów określa się mianem **symulacji** (ang. *simulation*) automatu dla ciągu wejściowego a_1, a_2, \dots, a_k .
- O takiej ścieżce mówi się że posiada etykietę a_1, a_2, \dots, a_k .

Symulacja działania automatu ze str. 6 dla słowa "adept".

Wejście:	a	d	e	p	t	
Stan:	0	1	1	2	2	2

Automaty deterministyczne

- Automaty które dotychczas omówiliśmy posiadają pewną istotną własność.
- Dla każdego stanu s oraz dowolnego znaku wejściowego x istnieje co najwyżej jedno przejście ze stanu s , którego etykieta zawiera znak x .
- O tego rodzaju automatach mówimy że są **deterministyczne** (ang. *deterministic*).
- Symulacja automatu deterministycznego dla danej sekwencji wejściowej jest bardzo prosta. W każdym stanie s dla kolejnego znaku wejściowego x należy rozpatrzyć każdą etykietę przejść ze stanu s . Jeżeli uda się znaleźć przejście, którego etykieta zawiera znak x , to przejście to określa właściwy stan następny. Jeżeli żadna nie zawiera znaku x , to automat „zamiera” i nie może przetwarzać dalszych znaków wejściowych.

Automaty deterministyczne

- Można z łatwością przerobić automat deterministyczny na program.
- Dla każdego stanu tworzy się fragment kodu. Kod stanu **s** bada znak wejściowy i określa, które (o ile jakiegokolwiek) przejście ze stanu **s** powinno zostać wybrane.
- Jeżeli zostanie wybrane przejście ze stanu **s** do stanu **t**, to kod napisany dla stanu **s** musi uwzględniać przekazanie sterowania do kodu stanu **t**, np. przy użyciu instrukcji **go to**.

Funkcja implementująca automat deterministyczny

```
void bounce()
{
    char x;

    /* stan a */
a: putchar('0');
   x = getchar();
   if ( x == '0') goto a;
   if ( x == '1') goto b;
   goto finis;

    /* stan b */
b: putchar('0');
   x = getchar();
   if ( x == '0') goto a;
   if ( x == '1') goto c;
   goto finis;
```

```
/* stan c */
c: putchar('1');
   x = getchar();
   if ( x == '0') goto d;
   if ( x == '1') goto c;
   goto finis;

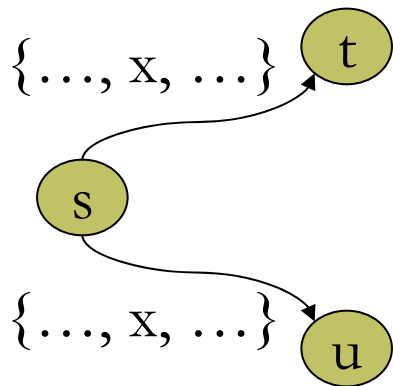
    /* stan d */
d: putchar('1');
   x = getchar();
   if ( x == '0') goto a;
   if ( x == '1') goto c;
   goto finis;

finis;

}
```

Automaty niedeterministyczne

- ❑ **Automaty niedeterministyczne** (ang. *nondeterministic*) mogą (ale nie muszą) posiadać dwa (lub więcej) przejścia z danego stanu zawierające ten sam symbol.
- ❑ Warto zauważyć, że automat deterministyczny jest równocześnie automatem niedeterministycznym, który nie posiada wielu przejść dla jednego symbolu.
- ❑ Automaty niedeterministyczne nie mogą być bezpośrednio implementowane za pomocą programów, ale stanowią przydatne pojęcie abstrakcyjne.

W momencie podjęcia próby symulacji automatu niedeterministycznego w przypadku ciągu wejściowego składającego się ze znaków a_1, a_2, \dots, a_k może okazać się, że ten sam ciąg etykietuje wiele ścieżek. Wygodnie jest przyjąć, że automat niedeterministyczny akceptuje taki ciąg wejściowy, jeżeli co najmniej jedna z etykietowanych ścieżek prowadzi do stanu akceptującego.

niedeterminizm = „zgadywanie”

Jak zastąpić automat niedeterministyczny deterministycznym?

- Automat niedeterministyczny zastępujemy deterministycznym przez skonstruowanie **równoważnego** automatu deterministycznego. Technika ta nosi nazwę **konstrukcji podzbiorów** (ang. *subset construction*).
- **Równoważność automatów:**
 - Mówimy, że automat **A** jest **równoważny** (ang. *equivalent*) automатовi **B**, jeżeli akceptują ten sam zbiór ciągów wejściowych. Innymi słowy, jeżeli $a_1a_2\dots a_k$ jest dowolnym ciągiem symboli, to spełnione są dwa następujące warunki:
 1. Jeżeli istnieje ścieżka zaetykietowana jako $a_1a_2\dots a_k$ wiodąca od stanu początkowego automatu **A** do pewnego stanu akceptującego automatu **A**, to istnieje również ścieżka zaetykietowana $a_1a_2\dots a_k$ wiodąca od stanu początkowego automatu **B** do stanu końcowego tego automatu.
 2. Jeżeli istnieje ścieżka zaetykietowana jako $a_1a_2\dots a_k$ wiodąca od stanu początkowego automatu **B** do pewnego stanu akceptującego automatu **B**, to istnieje również ścieżka zaetykietowana $a_1a_2\dots a_k$ wiodąca od stanu początkowego automatu **A** do stanu końcowego tego automatu.

Indukcyjna konstrukcja automatu niedeterministycznego

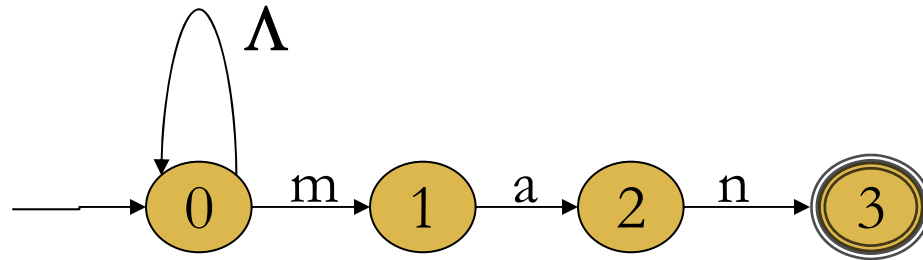
□ Podstawa:

- Jeżeli stanem początkowym automatu niedeterministycznego \mathbf{N} jest \mathbf{s}_0 , to stanem początkowym automatu deterministycznego \mathbf{D} jest $\{\mathbf{s}_0\}$, czyli zbiór zawierający tylko element \mathbf{s}_0 .

□ Indukcja:

- Załóżmy, że ustalono, iż \mathbf{S} , zbiór stanów automatu \mathbf{N} , jest stanem automatu \mathbf{D} .
- Rozpatrujemy po kolei każdy możliwy znak wejściowy \mathbf{x} . Dla danego \mathbf{x} określamy, że \mathbf{T} jest zbiorem stanów \mathbf{t} automatu \mathbf{N} , takich, że dla pewnego stanu \mathbf{s} należącego do zbioru \mathbf{S} istnieje przejście z \mathbf{s} do \mathbf{t} etykietą zawierającą znak \mathbf{x} .
- Wówczas zbiór \mathbf{T} jest stanem automatu \mathbf{D} i istnieje przejście z \mathbf{S} do \mathbf{T} względem znaku wejściowego \mathbf{x} .

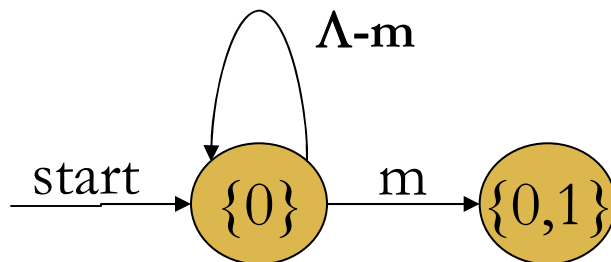
Konstrukcja automatu deterministycznego D

Niedeterministyczny automat rozpoznający ciąg znaków kończący się sekwencją "man".

Rozpoczynamy od zbioru $\{0\}$, który jest stanem początkowym automatu **D**.

Stan $\{0\}$ i jego przejścia

Dla dowolnej litery oprócz **m** ze stanu 0 następuje przejście do stanu 0, w przypadku **m** następuje przejście do stanu 0 lub 1. Automat D potrzebuje stanu $\{0\}$, który już posiada oraz stanu $\{0,1\}$ który należy dodać.

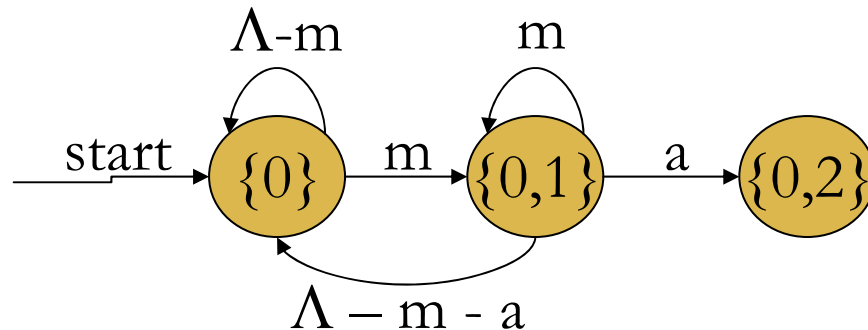
Konstrukcja automatu deterministycznego D

Następnie, należy rozważyć przejścia ze stanu $\{0,1\}$.

Dla niedeterministycznego automatu, wszystkie znaki wejściowe oprócz m i a powodują przejście ze stanu 0 tylko do stanu 0 , a ze stanu 1 nie można nigdzie przejść. Stąd istnieje przejście ze stanu $\{0,1\}$ do stanu $\{0\}$,

zaetykietowane ($\Lambda - m - a$). W przypadku wejściowego znaku m , ze stanu 1 nie można przejść nigdzie, a ze stanu 0 można przejść do stanu 0 lub 1 .

Dlatego istnieje przejście $\{0,1\}$ do niego samego zaetykietowane litera m . W przypadku znaku wejściowego a , ze stanu 0 przechodzi się do niego samego, ze stanu 1 przechodzi się do stanu 2 . Stąd przejście zaetykietowane przez a ze stanu $\{0,1\}$ do stanu $\{0,2\}$.

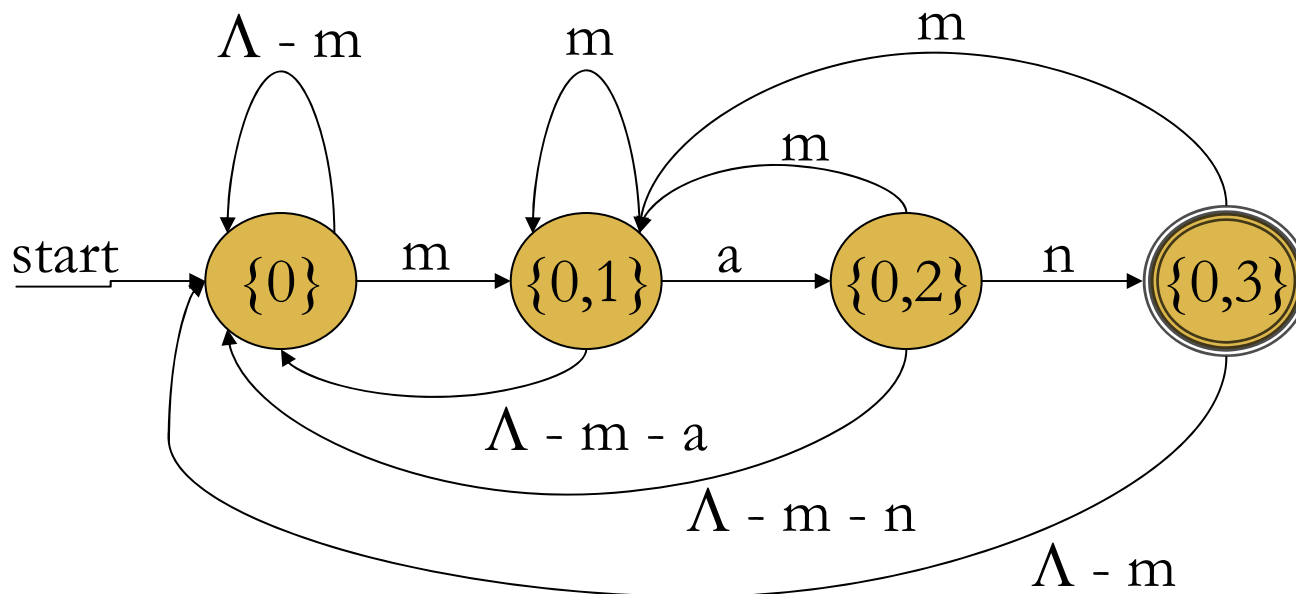

Stan $\{0\}$ i $\{0,1\}$ oraz ich przejścia

Konstrukcja automatu deterministycznego D

- Teraz należy skonstruować przejścia ze stanu $\{0,2\}$. W przypadku wszystkich znaków wejściowych oprócz m i n , ze stanu 0 można przejść jedynie do stanu 0 , zaś ze stanu 2 nie można nigdzie przejść. Zatem istnieje przejście ze stanu $\{0,2\}$ do stanu $\{0\}$ zaetykietowane wszystkimi literami oprócz m i n .
- W przypadku znaku wejściowego m , ze stanu 2 nie można nigdzie przejść, a ze stanu 0 można przejść zarówno do stanu 0 jak i stanu 1 . Zatem istnieje przejście ze stanu $\{0,2\}$ do stanu $\{0,1\}$ zaetykietowane przez m .
- W przypadku znaku wejściowego n , ze stanu 0 można przejść tylko do tego samego stanu, zaś ze stanu 2 przechodzi się do stanu 3 . Zatem istnieje przejście ze stanu $\{0,2\}$ do stanu $\{0,3\}$ zaetykietowane przez n .
- Ten stan automatu D jest stanem akceptującym gdyż zawiera stan akceptujący automatu niedeterministycznego, czyli stan 3 .
- W końcu należy określić przejścia ze stanu $\{0,3\}$. Z uwagi na to że ze stanu 3 nie można nigdzie przejść w przypadku dowolnego znaku wejściowego, przejścia ze stanu $\{0,3\}$ odpowiadają przejściom tylko ze stanu 0 , stąd ograniczają się jedynie do przejść do stanu $\{0\}$. Ponieważ przejścia ze stanu $\{0,3\}$ nie prowadzą do żadnego stanu automatu D , którego jeszcze nie sprawdziliśmy, konstrukcję automatu D można uznać za skończoną.

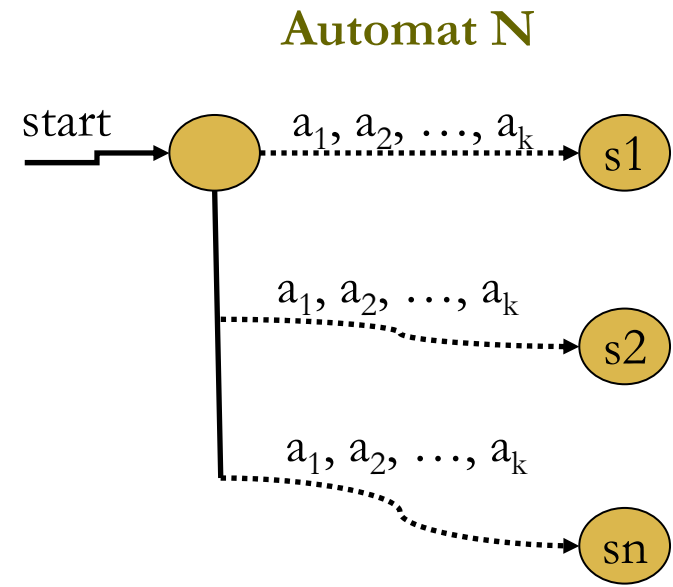
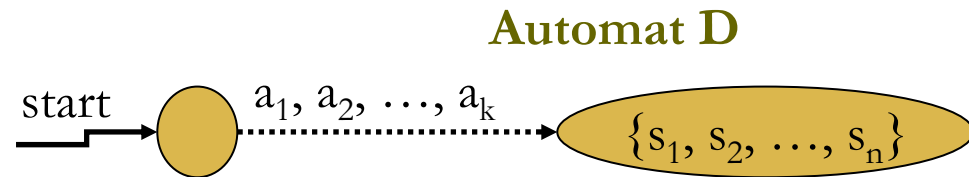
Automat deterministyczny D

Konstrukcje automatu można uznać za skończoną. Przejścia ze stanu $\{0,3\}$ nie prowadzi do żadnego stanu automatu **D** którego jeszcze nie sprawdziliśmy. Stan $\{0\}$ oznacza że odczytany ciąg nie kończy się żadnym przedrostkiem wyrazu **man**, stan $\{0,1\}$ że kończy się sekwencją **m**, stan $\{0,2\}$ że kończy się sekwencją **ma**, stan $\{0,3\}$ że kończy się sekwencją **man**.

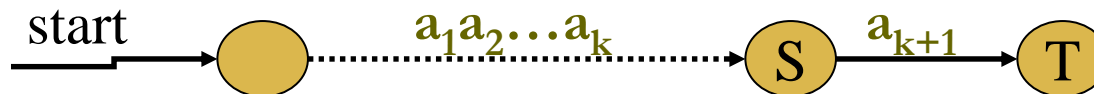
Uzasadnienie poprawności konstrukcji podzbiorów

- Jeżeli automat **D** jest konstruowany na podstawie automatu niedeterministycznego **N** przy użyciu konstrukcji podzbiorów, to **D** jest automatem deterministycznym.
- Dla każdego stanu wejściowego **x** oraz dla każdego stanu **S** automatu **D** definiuje się określony stan **T** automatu **D**, taki, że etykieta przejścia z **S** do **T** zawiera symbol **x**.
- Należy jeszcze wykazać że automaty **S** i **T** są równoważne. Przeprowadza się dowód indukcyjny.

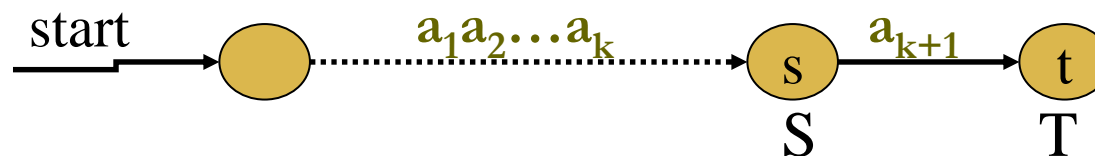
Uzasadnienie poprawności konstrukcji podzbiorów

- Formalne twierdzenie, które należy udowodnić przez indukcję względem k , mówi że stan $\{s_1, s_2, \dots, s_n\}$ osiągnąony przez automat D w wyniku przejścia ścieżką zaetykietowaną symbolami $a_1 a_2 \dots a_k$ od stanu początkowego automatu D jest dokładnie zbiorem stanów automatu N , które są przez ten automat osiągnane w wyniku przejścia od stanu początkowego pewną ścieżką zaetykietowaną symbolami $a_1 a_2 \dots a_k$.
- **Podstawa:**
 - Niech $k=0$. Ścieżka o długości 0 powoduje przejścia do żadnego innego stanu, co oznacza, że powoduje pozostanie w stanie początkowym obu automatów D i N . Należy przypomnieć, że jeżeli s_0 jest stanem początkowym automatu N , to stanem początkowym automatu D jest $\{s_0\}$. Stąd twierdzenie indukcyjne jest spełnione dla $k=0$.
- **Indukcja:**
 - Załóżmy, że twierdzenie jest spełnione dla k i rozważmy ciąg wejściowy $a_1, a_2, \dots, a_k, a_{k+1}$. Wówczas ścieżka wiodąca od stanu początkowego automatu D do stanu T , zaetykietowana stanami $a_1 a_2 \dots a_k a_{k+1}$, ma postać:

Uzasadnienie poprawności konstrukcji podzbiorów

- Można założyć przez hipotezę indukcyjną, że **S** jest dokładnie zbiorem stanów, które osiąga automat **N** od swojego stanu początkowego wzdłuż ścieżki zaetykietowanej symbolami $a_1 a_2 \dots a_k$ i należy udowodnić, że **T** jest dokładnie zbiorem stanów, które automat **N** osiąga od swojego stanu początkowego wzdłuż ścieżki zaetykietowanej symbolami $a_1, a_2, \dots, a_k, a_{k+1}$. Dowód kroku indukcyjnego składa się z dwóch części.
 1. Należy wykazać, że zbiór **T** nie zawiera zbyt wielu elementów. To znaczy, jeżeli **t** jest stanem automatu **N** należącym do **T**, to stan **t** należy do ścieżki zaetykietowanej symbolami $a_1, a_2, \dots, a_k, a_{k+1}$ wiodącej ze stanu początkowego automatu **N**.
 2. Należy wykazać że zbiór **T** zawiera wystarczającą ilość elementów. To znaczy, jeżeli **t** jest stanem automatu **N** osiąganym ze stanu początkowego ścieżką zaetykietowaną symbolami $a_1, a_2, \dots, a_k, a_{k+1}$, to **t** należy do **T**.

Minimalizacja automatów

- Jednym z zagadnień dotyczących automatów jest kwestia określenia **minimalnej liczby stanów** wymaganych do wykonania danego zadania.
- Posiadając pewien automat możemy zadać pytanie czy istnieje równoważny automat posiadający mniejszą liczbę stanów, a jeśli tak, jaka jest najmniejsza liczba stanów dowolnego automatu równoważnego.
- **Dla automatów deterministycznych zawsze istnieje pewien unikatowy automat deterministyczny o minimalnej liczbie stanów, równoważny z danym automatem.**
- Dowodzimy przez pokazanie że nie ma stanów nierównoważnych.
- Nie istnieje podobna teoria w sytuacji automatów niedeterministycznych.
- **Nierównoważność dwóch stanów:**
 - **Podstawa:** Jeżeli stan **s** jest stanem akceptującym, a stan **t** nie jest stanem akceptującym (lub odwrotnie), to **s** i **t** nie są równoważne.
 - **Indukcja:** Jeżeli istnieje pewien symbol wejściowy **x**, taki, że ze stanów **s** i **t** następują przejścia względem tego symbolu do dwóch różnych stanów, o których wiadomo że nie są równoważne, to stany **s** i **t** nie są równoważne.

Posumowanie

- ❖ Automat skończony jest to oparty na modelu grafowym sposób określania wzorców. Występują jego dwie odmiany: **automat deterministyczny** oraz **automat niedeterministyczny**.
- ❖ Istnieje możliwość konwersji automatu deterministycznego na program rozpoznający wzorce.
- ❖ Istnieje możliwość konwersji automatu niedeterministycznego na automat deterministyczny rozpoznający te same wzorce dzięki konstrukcji podzbiorów.
- ❑ Istnieje bliski związek między automatami deterministycznymi a programami, które wykorzystują pojęcie stanu w celu odróżnienia ról, jakie odgrywają różne części programu. Zaprojektowanie automatu deterministycznego stanowi często dobry sposób opracowania takiego programu. Może to być trudne zadanie, często łatwiej zaprojektować automat niedeterministyczny, a następnie za pomocą konstrukcji podzbiorów zamienić go na jego odpowiednik deterministyczny.